Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
(бакалавра)
з теми «Державотворчі процеси доби Української Центральної Ради та їх висвітлення на уроках історії у закладах загальної середньої освіти»

Виконала: студентка IV курсу,
Групи IstP1-B22
напряму підготовки 014 Середня освіта (Історія та правознавство)
Білик Анастасія Романівна
Керівник: Комарніцький Олександр Борисович,
доктор історичних наук, професор
Рецензент_____

Кам’янець-Подільський
2026

# ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ……**3**

ВСТУП……..**4**

РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження……...**7**

РОЗДІЛ 2. Політика та практика українського державного будівництва в період Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) …….**12**

2.1. Формування Української Центральної Ради та становлення українського національного руху……**12**

2.2. Державотворча діяльність Центральної Ради та боротьба за автономію України……..……**16**

2.3. Проголошення Української Народної Республіки та падіння Центральної Ради……**24**

РОЗДІЛ 3. Особливості вивчення діяльності Української Центральної Ради на уроках історії України в закладах загальної середньої освіти ……**32**

ВИСНОВКИ……...**48**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ……..**51**

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет.

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти.

РНК – Рада Народних Комісарів.

ТУП – Товариство українських поступовців.

УНР – Українська Народна Республіка.

УЦР – Українська Центральна Рада

УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів.

УСДРП –- Українська соціал-демократична робітнича партія.

# ВСТУП

**Актуальність теми** дослідження зумовлена важливістю осмислення державотворчих процесів доби Української Центральної Ради (далі – УЦР) як одного з ключових етапів формування української національної державності. Події Української революції 1917–1918 р. стали переломним моментом в історії України, оскільки саме в цей період було здійснено спробу створення власних органів влади, сформовано основи законодавчої діяльності та проголошено Українську Народну Республіку (далі – УНР). Значення цих процесів виходить далеко за межі історичної науки, адже вони безпосередньо впливають на сучасне розуміння державності, національної ідентичності та громадянської свідомості.

На сучасному етапі розвитку історичної науки проблема державотворення в добу УЦР залишається предметом наукових дискусій. Незважаючи на значну кількість досліджень, існують різні підходи до оцінки діяльності Центральної Ради, її політичної стратегії, ефективності прийнятих рішень та причин як здобутків, так і поразок. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного вивчення теми з урахуванням нових наукових підходів та залученням широкої джерельної бази.

Водночас актуальність обраної теми посилюється потребою вдосконалення методики викладання історії України в закладах загальної середньої освіти. Сучасна освітня парадигма, орієнтована на компетентнісний підхід, вимагає від учителя не лише передавання знань, а й формування в учнів умінь аналізувати історичні події, критично мислити, робити висновки та формувати власну громадянську позицію. У цьому контексті особливого значення набуває поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, використання інтерактивних технологій, що сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів.

**Об’єктом дослідження** є державотворчі процеси доби УЦР.

**Предметом дослідження** є особливості формування української державності в діяльності УЦР та методичні підходи до викладання цієї теми в закладах загальної середньої освіти.

**Метою роботи** є комплексне дослідження державотворчих процесів доби УЦР та обґрунтування ефективних методичних підходів до їх викладання в закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми, зокрема історіографію та джерельну базу дослідження;
- розкрити передумови та причини Української революції 1917 року;
- охарактеризувати основні етапи діяльності УЦР;
- висвітлити процес проголошення УНР та її державотворчу діяльність;
- проаналізувати традиційні та інноваційні методи викладання теми дослідження в ЗЗСО;
- обґрунтувати ефективність використання інтерактивних технологій навчання у процесі вивчення державотворчих процесів.

**Хронологічні межі** дослідження охоплюють 1917-1918 р. – період діяльності УЦР, що включає проголошення автономії України, утворення УНР та спроби її інституційного оформлення. Вибір саме цих часових рамок зумовлений тим, що вони відображають початковий етап становлення української державності у ХХ столітті.

**Географічні межі** дослідження охоплюють територію українських земель, передусім Наддніпрянську Україну, де безпосередньо відбувалися основні події Української революції та формувалися органи української влади.

**Методи дослідження.** У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів. Зокрема, застосовано методи аналізу та синтезу для опрацювання наукової літератури та джерел, узагальнення – для формулювання висновків, порівняння – для зіставлення різних наукових підходів. Історико-логічний метод дав змогу простежити послідовність розвитку подій, а історико-системний – розглянути державотворчі процеси як

цілісне явище. Крім того, використано педагогічні методи, що дозволяють оцінити ефективність різних підходів до викладання історичного матеріалу.

**Практичне значення роботи** полягає в тому, що її результати можуть бути використані у практиці викладання історії України в закладах загальної середньої освіти, зокрема під час вивчення теми УЦР та УНР. Матеріали дослідження можуть стати основою для підготовки конспектів уроків, методичних рекомендацій, а також застосовуватися у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення та результати дослідження були апробовані у публікації авторки [5], а також під час наукової конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2025-2026 навчальному році (8 квітня 2026 р.).

**Структура роботи** складається з вступу, переліку умовних позначень, скорочень і термінів, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

# РОЗДІЛ 1
# ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Історіографія проблеми державотворчих процесів доби УЦР представлена значною кількістю наукових праць, у яких відображено різні підходи до осмислення подій Української революції 1917–1918 рр. Вагоме місце серед них посідають дослідження, що висвітлюють передумови утворення УНР, діяльність УЦР та причини втрати нею влади.

Варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку історичної науки кількість праць, у яких комплексно розглядаються державотворчі процеси доби УЦР, залишається порівняно обмеженою. Натомість у науковому обігу накопичено значний фактологічний матеріал, що відображає різні аспекти Української революції. Його містять дослідження таких учених, як Б. Андрусишин [4], О. Бойко [7], П. Білян [6], І. Гуцалюк [14], П. Варгатюк [8], В. Верстюк [10], Р. Коваль [18], М. Копиленко [20], Т. Осташко [26], Л. Дубровіна [37], О. Реєнт [31], Р. Симоненко [34], В. Солдатенко [36], І. Хміль [38], О. Щусь [40] та інші. У цих працях розглядаються окремі складові державотворчого процесу, що в сукупності дозволяє відтворити загальну картину подій 1917-1918 рр.

Проведений аналіз наукових досліджень свідчить, що провідним напрямом у вивченні означеної проблематики є дослідження внутрішньополітичного розвитку УЦР. Зокрема, значна увага приділяється становленню системи влади, формуванню законодавчої бази української державності, а також питанням конституційного оформлення УНР. Окремим блоком у науковій літературі виступають праці, присвячені культурно-освітнім перетворенням, які стали важливою складовою національного відродження, а також дослідження процесу створення українських військових формувань.

Певною віхою в осмисленні історіографії цієї проблеми стала праця Л. Радченко, у якій здійснено одну з перших спроб систематизувати наукові підходи до вивчення державотворчих процесів доби Української революції.

Попри наявність окремих дискусійних положень і методологічних зауваг, це дослідження має суттєве значення, оскільки окреслює ключові напрями подальших наукових пошуків та формує проблемне поле сучасної історіографії [14,с. 145].

Значний внесок зробив В. Капелюшний, який у дисертаційній роботі «Українська національна державність доби визвольних змагань (1917-1921 рр.): історіографія» [16], а згодом і в монографічному дослідженні, здійснив систематизацію наукових напрацювань щодо зазначеної проблеми. Автор виокремив ключові напрями державотворчої діяльності українських урядів і, спираючись на них, проаналізував рівень вивчення кожного з аспектів у науковій літературі, визначивши ступінь їх опрацювання та наявні дослідницькі лакуни. У науковому середовищі підкреслюється, що концептуальний підхід В. Капелюшного дозволив по-новому структурувати історіографічний матеріал і більш чітко окреслити основні проблемні поля у вивченні державотворення доби Української революції. Це дало змогу не лише узагальнити наявні дослідження, а й визначити напрями, які потребують подальшого наукового осмислення.

Певний внесок у розробку історіографічного аспекту проблеми також зробило дисертаційне дослідження П. Біляна [6]. У цій роботі здійснено аналіз розвитку наукових підходів до осмислення подій 1917–1921 рр., простежено зміну дослідницьких акцентів та методологічних підходів у вивченні Української революції.

Одним із важливих напрямів є узагальнюючі праці з історії України XX століття. Зокрема, у дослідженні С. Кульчицького «Центральна Рада. Утворення УНР» розкрито процес формування української державності, проаналізовано політичні умови виникнення УНР та діяльність її керівних органів [21]. Подібний комплексний підхід простежується і в підручнику «Новітня історія України (1900–2000)» за редакцією А. Слюсаренка, де події Української революції розглядаються в широкому історичному контексті, із врахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників [25].

Важливе місце в історіографії займають праці, присвячені безпосередньо національно-визвольним змаганням українського народу. Так, у фундаментальному дослідженні В. Вериги «Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр.» детально проаналізовано перебіг революційних подій, зокрема діяльність УЦР, її політичні рішення та соціально-економічну політику [9]. Подібну проблематику розкрито і в праці О. Рубльова та О. Реєнта «Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.», де автори акцентують увагу на складності процесу державотворення, взаємодії політичних сил та причинах поразки української державності [33].

Окремий напрям становлять спеціальні дослідження, присвячені діяльності УЦР. Зокрема, у навчальному посібнику В. Верстюка «Українська Центральна Рада» детально проаналізовано структуру, законодавчу діяльність і політичні рішення цього органу влади [10]. Автор підкреслює демократичний характер ухвалених документів, водночас звертаючи увагу на труднощі їх реалізації в умовах політичної нестабільності.

Таким чином, історіографія досліджуваної проблеми охоплює як узагальнюючі праці (С. Кульчицький, А. Слюсаренко), так і спеціальні дослідження (В. Верига, О. Рубльов, О. Реєнт, В. Верстюк). Це дає змогу комплексно висвітлити державотворчі процеси доби УЦР, враховуючи різні наукові підходи та інтерпретації.

Важливе місце у нашій роботі посідає документальний напрям дослідження діяльності УЦР, який ґрунтується на введенні до наукового обігу широкого комплексу архівних матеріалів і документальних публікацій. Саме завдяки таким виданням стало можливим більш об’єктивне та багатовимірне осмислення державотворчих процесів доби 1917–1918 рр., адже вони дозволяють поєднати аналітичні узагальнення істориків із безпосередніми свідченнями епохи.

У цьому контексті вагоме значення має багатотомне видання «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали», підготовлене за участі В. Ф. Верстюка та О.Д. Бойка, а також «Українська Центральна Рада : док. і

матеріали» за загальною редакцією В.А. Смолія [2, 1]. У науковій літературі ці збірники розглядаються як одна з ключових джерельних основ для вивчення революційної доби. Дослідники наголошують, що саме документи Центральної Ради дозволяють простежити логіку ухвалення політичних рішень, еволюцію державницьких ідей, а також характер внутрішньополітичних процесів, що супроводжували становлення української державності.

Значну роль у дослідженні відіграє документальне видання «Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року» (за редакцією В. Верстюка) зібрано офіційні документи, універсали, звернення та інші матеріали, що відображають діяльність Центральної Ради [3]. Використання таких джерел забезпечує об’єктивність дослідження та дозволяє безпосередньо простежити перебіг історичних подій.

Джерельний аналіз засвідчує, що введення цих матеріалів у науковий обіг суттєво розширило можливості інтерпретації діяльності УЦР. Зокрема, у працях сучасних істориків підкреслюється, що документальна база дала змогу відійти від узагальнених або ідеологізованих оцінок і перейти до більш аргументованого, джерельно обґрунтованого аналізу подій. Це сприяло уточненню багатьох аспектів державотворчого процесу, зокрема питань формування владних інституцій та політичної стратегії УНР.

## Висновок до розділу 1

Підсумовуючи, здійснений аналіз історіографії та джерельної бази дає підстави стверджувати, що проблема державотворчих процесів доби Української Центральної Ради є достатньо ґрунтовно опрацьованою в сучасній історичній науці, однак і надалі залишається складною та багатогранною для наукового осмислення. Існуючі дослідження охоплюють широкий спектр питань – від загальних узагальнень перебігу Української революції 1917–1918 рр. до спеціальних розвідок, присвячених діяльності УЦР, її внутрішній політиці, законодавчій роботі та спробам державного будівництва.

Встановлено, що в історіографії переважають праці узагальнюючого характеру, які дозволяють розглядати державотворчі процеси в контексті

загальнонаціональних революційних подій, а також спеціальні дослідження, що більш детально висвітлюють окремі напрями діяльності українських урядів. Водночас важливе місце займають роботи історіографічного спрямування, у яких здійснено спроби систематизації наукових підходів та визначення основних проблемних аспектів теми, що сприяє кращому розумінню стану її вивчення.

Окремо слід наголосити на значущості документальних збірників і матеріалів, які становлять основу джерельної бази дослідження. Їх використання дає можливість оперувати автентичними джерелами, що, у свою чергу, забезпечує більш об’єктивне та аргументоване висвітлення подій зазначеного періоду.

# РОЗДІЛ 2
# ПОЛІТИКА ТА ПРАКТИКА УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (березень 1917 – квітень 1918 рр.)

## 2.1. Формування Української Центральної Ради та становлення українського національного руху

Звістка про ліквідацію самодержавства в Російській імперії надійшла до Києва через телеграму депутата Державної думи А. Бубликова від 13 березня 1917 р. Реакцією українських політичних сил стало створення 15 березня 1917 р. у Петрограді Тимчасового українського революційного комітету. У своєму зверненні до української інтелігенції, студентства, робітників і військових комітет закликав підтримати демократичні сили Росії в боротьбі за політичні свободи. Водночас наголошувалося, що демократична республіка не вирішує питання національної рівноправності. Український рух вимагав закріплення національних прав і свобод та розглядав національне визволення як головний напрям політичної боротьби. Найвищою формою його реалізації вважалася національно-державна суверенність, однак з огляду на політичні обставини першочерговою метою проголошувалася федеративна перебудова Росії та надання Україні широкої національно-територіальної автономії [25, с. 171].

Показовим прикладом ранньої політичної активності стало створення в Петрограді Тимчасового українського революційного комітету, який уже 2 березня 1917 р. публічно заявив про себе зверненням до різних соціальних груп українського населення. Перехід від декларативних закликів до практичних дій, зокрема організація багатотисячної маніфестації та передача меморандуму керівництву Тимчасового уряду 17 березня, свідчив про наявність у українських діячів чіткої стратегії політичної присутності в загальноімперському просторі [25, с. 172]. Це свідчить, що український рух із самого початку прагнув виступати як повноцінний учасник революційних

процесів, а не як периферійне явище. На початку березня 1917 р. в Україні посилилося політичне пробудження, яке виявилося у створенні Української Центральної Ради. Обставини її формування залишаються не до кінця з'ясованими через обмеженість джерел, переважно спогадового характеру. Відомо, що ініціатором виступило Товариство українських поступовців (ТУП), яке, попри репресії часів Першої світової війни, продовжувало напівлегальну діяльність [10, с. 65]. Це створювало необхідні умови для об'єднання українських сил у Києві та для координації їхніх дій.

Основною метою на початковому етапі було забезпечення представництва українських організацій у Київській Раді об'єднаних громадських організацій, міській думі та губернській земській управі, а також консолідація розпорошених раніше груп [33, с. 30].

На початковому етапі головою УЦР обрано М. Грушевського, заступником – В. Науменка, а товаришами голови – Д. Антоновича та Д. Дорошенка. Незважаючи на тимчасовий характер цього складу, Рада вже надіслала привітання голові Тимчасового уряду князю Львову та міністру юстиції Керенському, висловивши сподівання, що «у вільній Росії будуть задоволені всі законні права українського народу» [21, с. 74].

Реконструкція перших місяців діяльності УЦР свідчить про окремий етап її розвитку, коли головним було не здійснення влади, а формування самого її суб'єкта. У цей час УЦР еволюціонувала від вузького ініціативного кола до загальноукраїнського політичного центру, що претендував на представництво національних інтересів. Саме тоді визначалися основні програмні орієнтири, ухвалювалися перші рішення, формувалися органи управління та встановлювалися внутрішні правила діяльності, необхідні для подальшого функціонування Ради [2, с. 8].

Початок діяльності УЦР відзначався невизначеністю її функцій, що було зумовлено умовами загальноросійської революції, у межах якої формувався український представницький орган. Перші звернення Ради до населення не містили чітких державницьких вимог і переважно закликали до громадянської

активності та культурно-національного розвитку. Це свідчить, що на початковому етапі УЦР виконувала радше координаційну та морально-авторитетну роль, ніж усвідомлювала себе органом влади.

Зміни в її діяльності пов’язані з поверненням до Києва М. Грушевського, який очолив Раду та визначив нову політичну лінію. Автономія України почала розглядатися як результат активної політичної боротьби суспільства, а не як поступка російського центру. Це зумовило розширення соціальної бази Ради та ініціювало ідею скликання Всеукраїнського національного з’їзду [13, с. 7].

У період формування ідейних основ українського національного руху УЦР одночасно займалася організаційним забезпеченням загальнонаціонального представницького зібрання. Потреба відмови від пасивної позиції щодо Тимчасового уряду та активного відстоювання автономії України вимагала перетворення УЦР з київського органу на всеукраїнський центр, здатний охопити широку соціальну базу. Досягти цього можна було лише шляхом проведення масштабного збору представників українського населення [33, с. 42].

Ще на ранніх засіданнях УЦР представник Одеського керівного комітету пропонував скликати український конгрес у Києві, однак тоді рішення ухвалене не було. Після повернення М. Грушевського ця ідея отримала розвиток: передбачалося скликати з’їзд за територіальним принципом для делегування представників регіонів і надання УЦР повноважень загальноукраїнського представницького органу. Через певні сумніви щодо успіху спочатку було вирішено провести Всеукраїнський національний з’їзд, відклавши територіальний конгрес.

29 березня М. Грушевський у газеті «Нова Рада» у статті «На Всеукраїнський з’їзд» закликав українські сили долучитися до його підготовки. Головним завданням з’їзду визначалося об’єднання національного руху та зміцнення УЦР як керівного органу, що мав стати постійним представницьким центром українства [10, с. 80].

Ідея проведення Всеукраїнського національного з'їзду збіглася з піднесенням українського руху. У березні до УЦР надходили численні телеграми з різних міст і сіл, відновлювалися осередки «Просвіт», активізувався рух у війську, політичні партії відновлювали діяльність. Конгрес, де відбувалися вибори УЦР, став стимулом для подальшої організаційної активності [3, с. 16].

Наприкінці березня свій з'їзд провело ТУП, а 4–6 квітня відбулися конференція УСДРП та з'їзд УПСР. Делегати зосередилися на питаннях автономії України та визначили ставлення до УЦР як об'єднуючого революційно-демократичного органу. Есери виступали радикальніше, підтримуючи скликання не лише національного конгресу, а й Установчих зборів, приділяючи особливу увагу земельним питанням. Одночасно відновлювали діяльність селянські спілки та радикально-демократичні партії, що свідчило про активізацію українського суспільства [10, с. 83].

Конгрес остаточно перетворив УЦР з організаційного комітету на легітимний представницький орган української демократії, який став політичним центром України та гарантом реалізації автономії й національних прав [9, с. 73].

У квітні 1917 р. сформувався загальноукраїнський керівний центр, покликаний координувати діяльність українських організацій і спрямовувати її на досягнення спільних національних цілей: автономії України у складі федеративної демократичної Росії, забезпечення політичних і національних прав українців та захист соціальних інтересів трудящих.

На початковому етапі УЦР зосереджувалася переважно на політичних питаннях, що було зумовлено розбіжностями між українськими партіями щодо соціально-економічних проблем, насамперед земельного питання. Щоб зберегти єдність, було вирішено тимчасово не загострювати ці дискусії. Водночас події весни 1917 р. показали, що швидкі суспільні зміни та активізація мас не дозволяють відкладати вирішення земельних, економічних і продовольчих питань [13, с. 8].

## 2.2. Державотворча діяльність Центральної Ради та боротьба за автономію України

У зв'язку з цим 7 травня 1917 р. УЦР визнала потребу вироблення власної позиції щодо соціально-економічних питань, орієнтуючись на інтереси українського суспільства, насамперед трудящих верств. Було розширено програму її діяльності, визначено ключові завдання внутрішнього розвитку та проголошено курс на організацію широких мас, їх політичне просвітництво і залучення до державотворчих процесів.

УЦР прагнула створити ефективні механізми управління, які дали б змогу українському народові через представницький орган, у взаємодії з Тимчасовим урядом, реалізувати свої національні й соціальні прагнення. Відтак провідною ідеєю її діяльності стала консолідація суспільства та мобілізація сил для захисту революційних здобутків.

Підтвердженням цього стали рішення місцевих зборів і всеукраїнських з'їздів травня–червня 1917 р., де підтримано курс УЦР, висунуто вимоги автономії України у федеративному зв'язку з Росією та передачі земельного питання на розгляд майбутніх Українських Установчих зборів. Водночас місцеві організації визнавали УЦР своїм представницьким органом, наголошуючи на необхідності більш рішучого відстоювання українських інтересів [13, с. 9-10].

Революційні події весни 1917 р. активізували процеси самоорганізації українців у військовому середовищі. 14 квітня 1917 р. на нараді представників українських військових об'єднань було ухвалено принципове рішення про проведення загальноукраїнського військового форуму [3, с. 201]. Реалізацією цього рішення стало скликання 5 травня 1917 р. в Києві Першого Всеукраїнського військового з'їзду, який за масштабами представництва не мав аналогів у попередній українській політичній практиці. За оцінками сучасників, делегати з'їзду представляли близько 900 тисяч організованих українських військовослужбовців, що надавало зібранню значної суспільно-політичної ваги [13, с. 11].

Важливим підсумком з’їзду стало створення Генерального військового комітету, який мав координувати військові справи у взаємодії з УЦР. Водночас з’їзд фактично визнав УЦР представницьким органом українського народу, уповноваженим керувати внутрішніми справами та вести переговори з Тимчасовим урядом, що засвідчило перехід від стихійного руху до організованого політичного представництва.

У резолюціях містилася вимога автономії України в межах оновленої держави, а також пропозиція запровадження посади загальноукраїнського комісара і створення при ньому дорадчого органу. Окрім цього, з’їзд порушив соціально-економічні та культурні питання, зокрема земельні відносини, продовольче забезпечення й розвиток освіти, що свідчило про розширення політичної ролі українського війська [3, с. 279-284].

Разом із тим учасники з’їзду констатували неповну репрезентативність форуму, зумовлену слабкою участю делегатів від фронтових частин. З огляду на це Генеральному військовому комітету було доручено в найкоротший термін організувати скликання другого Всеукраїнського військового з’їзду в ширшому складі. Така ініціатива відображала прагнення до максимального залучення українського війська до процесу формування політичної стратегії УЦР в умовах стрімкої трансформації державного ладу у 1917 році [13, с. 11].

У травні 1917 р. УЦР вирішила налагодити тісніший контакт із Петроградським урядом і 16 травня направила до столиці делегацію на чолі з В. Винниченком. Делегація передала урядові меморіал князю Львову, в якому наголошувалося, що лише УЦР здатна забезпечити порядок і стабільність в Україні. Серед основних вимог були визнання автономії України, участь її представників у майбутній Мировій конференції, призначення українського комісара при уряді в Петрограді, створення Крайового комісара та українізація військових частин і освіти.

Проте навіть ці вимоги зустріли опір російської сторони. Міністр освіти П. Мануйлов погоджувався запровадити українську мову лише в початкових школах, а в середніх – частково як предмет. У результаті після тривалих

переговорів українська делегація повернулася до Києва майже безрезультатно [24, с. 80].

Невдача переговорів УЦР з Тимчасовим урядом у Петрограді наприкінці травня 1917 р. загострила політичну ситуацію в Україні. Відсутність поступок і заборона О. Керенським Другого Всеукраїнського військового з'їзду були сприйняті як ігнорування національних вимог, що посилило суспільне напруження та активізувало масовий рух.

Особливо це проявилося під час Всеукраїнського селянського з'їзду 28 травня 1917 р. у Києві, який зібрав понад 2,5 тис. делегатів. Селянство дедалі рішучіше вимагало змін і навіть порушувало ідею проголошення автономії України без погодження з Тимчасовим урядом, критикуючи при цьому обережність УЦР. Водночас у підсумкових рішеннях з'їзду було підтверджено підтримку автономістського курсу УЦР та засуджено політику Тимчасового уряду, що свідчило про зростання політичної активності українського суспільства [3, с. 347-353].

На хвилі суспільного піднесення 3 червня 1917 р. відбулися чергові загальні збори УЦР за участі представників селянських організацій. Це розширення посилило соціальну легітимність Ради та водночас відобразило зростаючий тиск «знизу». Збори ухвалили звернення до населення України із закликом до самоорганізації та практичних дій щодо формування автономного устрою.

Важливим елементом став вибір форми звернення – універсалу, який мав не лише політичне, а й символічне значення. Звернення до історичної традиції української державності виконувало мобілізаційну функцію та поєднувало революційні настрої з національною історичною пам'яттю. Таким чином, універсал став інструментом формування нової політичної свідомості в умовах революційних змін [1, с. 22].

Подальший розвиток подій у червні 1917 р. поставив УЦР перед необхідністю ухвалення принципового рішення. З одного боку, Тимчасовий уряд ігнорував українські вимоги щодо автономії, з іншого – в Україні зростав

суспільний тиск і активізувався національний рух. У цих умовах УЦР перейшла від обережної політики до відкритого кроку, проголосивши Перший універсал 10 (23) червня 1917 р [25, с. 174].

Зміст Універсалу засвідчив прагнення українського політичного керівництва закріпити право на самоврядування без формального розриву з Росією. У документі підкреслювалося, що український народ має сам визначати засади організації життя на своїй території, а ключову роль у цьому повинні відігравати загальнонаціональні представницькі органи, сформовані через демократичні вибори. Важливою складовою стало й земельне питання: УЦР наполягала, що після загальноросійського врегулювання саме українське представництво має отримати право розпоряджатися конфіскованими землями в інтересах місцевого населення. Такий підхід був спрямований на залучення селянства як основної соціальної опори українського руху [24, с. 81].

Наступним кроком стала спроба інституційного наповнення задекларованих намірів. Після проголошення Універсалу УЦР ініціювала створення виконавчого органу – Генерального секретаріату, який фактично виконував функції уряду автономної України [25, с. 174]. Його очолив Володимир Винниченко, а до складу увійшли представники різних галузей управління – від фінансів і військових справ до освіти та продовольчого забезпечення. Показово, що попри чисельну перевагу есерів у політичному середовищі, провідні позиції в уряді зайняли соціал-демократи. Соціальний і професійний склад Генерального секретаріату відображав інтелігентський характер українського руху, адже більшість його членів були діячами культури, науки, кооперативного руху й партійними активістами, а не фаховими адміністраторами [1, с. 22].

Загальнонаціональний резонанс Першого універсалу спричинив нову хвилю революційної активності в Україні. Водночас цей крок загострив суперечності з Тимчасовим урядом, який намагався відкласти розв’язання питання державного устрою до Всеросійських Установчих зборів. У цьому контексті Універсал слід розглядати не як причину загальної політичної

нестабільності, а як відповідь на затягування системних реформ і прагнення зберегти централізовану модель держави. Фактично він став сигналом того, що без демократичної децентралізації Росія не зможе зберегти цілісність [25, с. 175].

Події червня–серпня 1917 р. стали важливим етапом українського державотворення, продемонструвавши водночас зміцнення УЦР та обмеженість її політичної стратегії. Розширення Ради 7 липня 1917 р. за рахунок представників Генерального військового комітету засвідчило зростання впливу українського руху, особливо у військовому середовищі. У цей період відбувалася трансформація Ради в орган із рисами парламентського представництва автономної України.

Паралельно формувалася виконавча система влади: створення Генерального секретаріату як найвищого виконавчого органу та Малої Ради як постійно діючого органу між сесіями УЦР. Її склад відображав політичний і соціальний плюралізм, що поєднував представників партій, соціальних груп і національних меншин, і свідчив про прагнення забезпечити загальносуспільну легітимність влади [24, с. 82].

Активізація українського політичного життя викликала серйозне занепокоєння в Петрограді. Тимчасовий уряд, перебуваючи в умовах внутрішніх криз і зростання радикальних настроїв, був змушений шукати компромісу з УЦР, остерігаючись втрати контролю над Україною. Саме цим пояснюється приїзд до Києва 11 липня 1917 р. ключових фігур російського уряду – І. Церетелі, М. Терещенка та О. Керенського. Переговори, які відбувалися в атмосфері взаємної недовіри, завершилися формальним визнанням Генерального секретаріату крайовим органом влади та погодженням принципу автономії України за умови її затвердження Всеросійськими Установчими зборами [1, с. 23].

Досягнуті домовленості були закріплені у двох документах, проголошених 16 липня 1917 р. Заява Тимчасового уряду визначала Генеральний секретаріат як головний адміністративний орган в Україні й визнавала за УЦР право на

підготовку проєктів автономного устрою та соціально-економічних реформ. Водночас усі ключові рішення переносилися у майбутнє й ставилися в залежність від загальноросійських інституцій. Другий Універсал Центральної Ради, звернений до населення України, фактично інформував суспільство про умови досягнутого компромісу та підкреслював лояльність українського керівництва до загальноросійського правового поля [25, с. 175].

У межах виконання досягнутих угод УЦР наприкінці липня 1917 р. розробила проєкт «Статуту вищого управління України», що мав визначити правові основи автономного ладу. Документ наділяв Генеральний секретаріат широкими управлінськими повноваженнями та фактично перетворював його на уряд автономної України. Однак ці положення виходили далеко за межі того, на що був готовий піти Тимчасовий уряд. У результаті статут не був затверджений, а натомість 4 серпня 1917 р. з'явилася «Тимчасова інструкція», яка суттєво звужувала як територіальну, так і функціональну компетенцію української виконавчої влади [1, с. 23]. Її зміст ґрунтувався на проєкті, підготовленому російськими урядовими експертами, який раніше вже був відкинутий українською стороною як такий, що суперечив як політичним домовленостям, так і реальним потребам управління краєм.

Реакція УЦР була різко критичною. Під час розгляду Інструкції наголошувалося, що вона є не лише порушенням попередніх домовленостей, а й спробою їх перегляду. Документ штучно розділяв український простір, вилучаючи з-під влади українських органів окремі регіони, що порушувало його соціально-економічну та культурну цілісність. Одночасно він обмежував повноваження Генерального секретаріату, позбавляючи його ключових управлінських функцій у внутрішній політиці. Фактично йшлося про збереження формальних ознак автономії без її реального змісту [13, с. 36].

Серйозне занепокоєння викликала відсутність в Інструкції чітко визначених меж повноважень українського уряду, що залишало це питання неврегульованим і відкривало можливості для постійного втручання центральної влади у справи України або ігнорування Генерального

секретаріату. Це свідчило про небажання Тимчасового уряду допустити формування повноцінного політичного центру в Україні.

Водночас позиція керівництва Генерального секретаріату була більш виваженою: з огляду на реальний баланс сил відмова від Інструкції могла призвести до втрати навіть обмежених прав. Тому документ розглядався як тимчасова правова основа, що могла стати базою для поступового розширення автономії. У цьому контексті Інструкція сприймалася як компромісний, але важливий крок українського руху [25, с. 177].

Після тривалих дискусій ця позиція була підтримана більшістю. УЦР, попри різку оцінку дій Тимчасового уряду, погодилася не розривати з ним відносин. Цю лінію підтримали українські соціал-демократи, представники національних меншин і більшість есерів, хоча значна кількість утриманих свідчила про внутрішні розбіжності та кризу єдності.

Ухвалена резолюція визнавала Інструкцію проявом централістської політики та недовіри до українського руху, однак водночас закріплювала курс на компроміс, щоб уникнути конфронтації та зберегти вже створені інституції. Було вирішено подати на затвердження обмежений склад Генерального секретаріату, порушувати перед урядом найгостріші політичні питання та активізувати підготовку до українських і загальноросійських установчих зборів [13, с. 37].

Наприкінці літа 1917 р. відносини між УЦР та Тимчасовим урядом перейшли у фазу відкритої кризи. Політика взаємних поступок не дала результатів і загострила суперечності, що призвело до відставки В. Винниченка 26 серпня 1917 р. як спроби зняти політичну відповідальність за глухий кут. Намір передати керівництво Генеральним секретаріатом Д. Дорошенку не був реалізований через опір російських політичних кіл, що засвідчило небажання центру визнавати українську автономію. Вже 3 вересня Винниченко повернувся на посаду та був визнаний Тимчасовим урядом. Водночас навіть обмежена автономія викликала спротив усередині України, зокрема з боку російського

професорства та міського самоврядування Києва, що свідчило про відсутність суспільного консенсусу та національну поляризацію [24, с. 87].

Утворений вакуум влади активно використовували більшовицькі структури, підриваючи адміністративну керованість, тоді як значна частина регіонів залишалася під контролем імперської бюрократії, що блокувала рішення українських органів. Це призвело до втрати УЦР впливу на провінцію та зниження її авторитету. Спроби врегулювати ситуацію через участь у загальноросійських політичних заходах, зокрема на Державній демократичній нараді у вересні 1917 р., виявилися безрезультатними.

Паралельно загострювалася криза в армії, спричинена більшовицькою агітацією та падінням дисципліни. У відповідь українське керівництво зробило ставку на українізацію армії та формування національних військових частин. Попри опір російського командування, ці підрозділи демонстрували вищу організованість і стали важливим чинником утримання фронту, що посилило політичну активність українського солдатства [17, с. 124].

Російська влада намагалася обмежити українізаційні процеси адміністративними заборонами, однак вони виявилися неефективними. Другий Всеукраїнський військовий з’їзд відбувся всупереч наказам центру і зібрав велику кількість делегатів, що представляли мільйони українізованих вояків. На з’їзді посилилися настрої на користь самостійного захисту українських інтересів, зокрема й силовими методами.

Водночас керівництво УЦР дотримувалося обережної позиції. Симон Петлюра наголошував на необхідності збереження фронту, дисципліни та підпорядкування військовій владі, розглядаючи українізоване військо як стабілізуючий чинник, а не інструмент розриву з Росією. Однак ці заклики до лояльності не були сприйняті російськими шовіністичними колами, і протистояння набуло відкрито конфліктного характеру [24, с. 88].

## 2.3. Проголошення Української Народної Республіки та падіння Центральної Ради

Після захоплення влади більшовиками в Петрограді наприкінці жовтня 1917 р. УЦР оперативно визначила свою позицію. У резолюції підкреслювалося, що повнота державної влади належить усій революційно-демократичній спільноті, а не окремим радам, що фактично відмежовувало її від більшовицької моделі та засвідчувало незгоду з переворотом. Того ж дня Мала Рада створила крайовий орган для забезпечення революційного порядку в Україні, підпорядкувавши йому адміністративні структури та залучивши представників різних політичних і національних груп.

У наступні дні Київ перебував у стані політичної напруги: УЦР не підтримала ані повалений Тимчасовий уряд, ані більшовицький переворот, покладаючи відповідальність на обидві сторони. Це викликало спротив військового командування округу, яке відмовилося визнавати крайовий орган, що загострило протистояння і створило загрозу відкритого конфлікту [1, с. 27].

У спробі зменшити напруження й залучити ширші кола демократичних сил УЦР ухвалила політичне звернення, у якому наголошувалося, що управління країною має здійснюватися всією революційною демократією, а не окремими організаційними формами, та засуджувався збройний захоплення влади. Для посилення авторитету крайового органу до його складу додатково залучили представників міського самоврядування, козацьких організацій і військових структур. Проте ці кроки не дали ефекту: військове командування дистанціювалося від співпраці, а більшовицькі представники залишили дорадчі органи, залишивши крайовий орган у політичному вакуумі. У ніч на 28 жовтня члени комітету ухвалили рішення про саморозпуск, щоб не брати на себе відповідальність за ескалацію конфлікту. Наступного дня це питання обговорювалося на надзвичайному засіданні Малої ради, що засвідчило глибину політичної кризи [1, с. 28].

У цих умовах 7 (20) листопада 1917 р. на засіданні Малої Ради було оприлюднено Третій Універсал, який проголосив створення Української

Народної Республіки як суб'єкта майбутньої федерації з Росією. Центральна Рада поєднувала ідею українського державного відродження з концепцією федеративної перебудови колишньої імперії.

Універсал визначав території УНР – губернії з переважно українським населенням, залишаючи питання інших етнічних територій відкритим для місцевих громад. Документ також містив соціально-економічні положення: ліквідацію приватного землеволодіння, передачу землі у загальнонародне користування, восьмигодинний робочий день, скасування смертної кари та надання громадянських свобод, із наголосом на рівноправності національних спільнот. Відсутність механізмів реалізації цих рішень спричинила стихійні процеси, зокрема самочинне захоплення землі на місцях [2, с. 398-401].

Ключовою проблемою стало прагнення УЦР зберегти федеративний зв'язок із Росією в момент, коли там уже утверджувався більшовицький режим, ворожий до українських автономістських планів. Така політика призвела до втрати часу, ослаблення національних збройних сил і розчарування частини суспільства. Невирішеність аграрного питання, суперечності з духовенством і пасивність у військовому будівництві ще більше ускладнили становище новоствореної республіки [24, с. 93].

Після більшовицького перевороту в Петрограді російські більшовики проголосили Україну Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, включивши її до складу федеративної Росії. На українські території поширювалися ленінські декрети, ухвалені II Всеросійським з'їздом Рад. Було створено Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) як найвищий орган влади між з'їздами, який очолив Ю. Медведєв.

4 грудня 1917 р. ВУЦВК сформував перший радянський уряд України – Народний секретаріат на чолі з М. Скрипником. До його складу входили переважно росіяни, зрусифіковані українці та євреї, що відображало методи більшовиків у встановленні контролю. Створення Харківського радянського уряду стало важливим кроком у підготовці майбутнього військово-політичного втручання Москви в Україну [25, с. 181].

Рада Народних Комісарів (далі – РНК) звернулася до УЦР з ультимативними вимогами, де нібито обіцяла безумовне визнання української незалежності. Водночас документ містив звинувачення на адресу УЦР у «буржуазній політиці», дезорганізації фронту та підтримці генерала Каледша. Насправді єдина частина ультиматуму, що відповідала дійсності, – це твердження про «невизнання радянської влади на Україні». Усі інші закиди були надуманими, служили лише приводом для агресії проти України.

Отримавши ультиматум, Генеральний Секретаріат оперативно надіслав відповідь, підкресливши суперечливість і нещирість РНК. Уряд наголосив: не можна одночасно визнавати право народу на самовизначення і водночас диктувати йому форму політичного устрою. УЦР рішуче відкинула будь-які спроби зовнішнього керівництва, посилаючись на негативний досвід більшовиків у Росії, де свавілля і хаос руйнували економіку та свободи громадян [1, с. 512-514].

Більшовики розгорнули комплексну кампанію проти УНР, яка включала антиукраїнську пропаганду, дестабілізацію економіки, організацію внутрішніх заворушень і підготовку військової інтервенції з метою встановлення радянської влади. Частина селянства та військових піддалася цій пропаганді, особливо в містах зі значною часткою неукраїнського або зрусифікованого населення.

Наприкінці грудня 1917 р. більшовицькі війська розпочали збройний наступ: угруповання Червоної армії під командуванням В. Антонова-Овсієнка, О. Єгорова, П. Берзіна та М. Муравйова зайняло Харків, Полтаву та Чернігів. З огляду на перевагу противника, керівництво УНР активізувало переговори про союз із Центральними державами в Бресті, що вимагало міжнародного визнання УНР як незалежної держави [25, с. 183].

На межі кінця 1917 – початку 1918 рр. українська державність опинилася під загрозою. Рада Народних Міністрів УНР, не маючи регулярної армії та достатніх важелів впливу, змушена була погодитися на участь у мирних переговорах у Бересті з грудня 1917 р. Ситуацію ускладнювала спроба

радянської Росії представляти Україну на переговорах, заперечуючи її міжнародну суб'єктність.

У відповідь 10 січня 1918 р. уряд УНР направив ноту державам Антанти, підкреслюючи миролюбність політики, право народів на самовизначення та виключне право УНР представляти український народ. Федеративний зв'язок із Росією допускався лише на добровільних засадах. Водночас документ не відповідав реальній військовій ситуації, у якій більшовицькі війська вели наступ, а українські території зазнавали руйнувань, що зумовило неоднозначну реакцію західних держав [24, с. 100-101].

У січні 1918 р. представники Антанти в Києві висловлювали занепокоєння намірами України зблизитися з Центральними державами. Французький генерал Жозеф Табуї наполягав, щоб УНР утрималася від проголошення нейтралітету й продовжувала опір Німеччині та її союзникам. Він також інформував український уряд про готовність Франції залучити до підтримки України значні чеські військові формування. Паралельно українські дипломати при Антанті в Яссах передавали рекомендації не вступати в переговори з Берліном, а натомість зосередитися на створенні національної армії за фінансової й матеріальної допомоги західних держав. Лунали навіть заяви про можливе міжнародне визнання повної незалежності України та надання їй масштабної фінансової підтримки [14].

Однак ці дипломатичні перспективи були знівельовані розвитком воєнних подій. Наприкінці грудня 1917 р. – у січні 1918 р. більшовицькі війська під проводом В. Антонова-Овсієнка, за вказівками з Петрограда, розпочали наступ на Україну з кількох напрямків: на Київ через Бахмач, із північного сходу через Харків і Донбас, а також із півдня та північного заходу. Наступ подавався як внутрішній конфлікт через проголошення в Харкові «радянської влади України».

Ключовою проблемою УНР була відсутність боєздатної армії, що ускладнило опір регулярним частинам Червоної гвардії; частина селянства займала нейтральну позицію або підтримувала більшовиків. Спроби

формування добровольчих загонів у січні 1918 р. не дали достатнього результату через політичні суперечності та урядову кризу, зокрема відставку В. Винниченка й переорієнтацію С. Петлюри на військову діяльність.

На переговорах у Бересті ситуацію ускладнила поява альтернативної делегації від харківського радянського уряду, яку підтримував Л. Троцький, що підривало міжнародні позиції УНР і ставило під сумнів її суверенітет [24, с. 100-103].

У сукупності воєнний наступ, дипломатична ізоляція та правова невизначеність змусили УЦР діяти на випередження. У січні 1918 р. було ухвалено рішення прискорити проголошення повної державної незалежності України як вимушену відповідь на критичний розвиток подій і спробу зберегти державність.

За умов загострення воєнно-політичної ситуації керівництво УЦР дійшло висновку про необхідність негайного правового оформлення незалежності. Упродовж 22–24 січня 1918 р. на засіданнях Малої Ради було остаточно узгоджено текст документа, який мав закріпити новий державний статус України [2, с. 101]. 25 січня 1918 р. на загальному засіданні УЦР Михайло Грушевський оголосив Четвертий Універсал, яким УНР проголошувалася повністю самостійною та суверенною державою. У документі наголошувалося, що відтепер Україна не перебуває в жодній залежності від інших держав, а її внутрішній лад і зовнішня політика визначаються виключно волею українського народу. До моменту скликання Установчих зборів управління країною покладалося на УЦР та новий виконавчий орган – Раду Народних Міністрів. Водночас уряд отримував повноваження довести до завершення мирні переговори з Центральними державами [2, с. 102-104].

Проголошення незалежності не стабілізувало ситуацію, а навпаки, активізувало більшовицький наступ. Наприкінці січня 1918 р. війська Червоної армії під командуванням М. Муравйова рушили на Київ, оборона якого була ослаблена через відведення основних українських підрозділів. Захист столиці

здійснювали переважно курсанти та гімназисти, об’єднані у студентський курінь Січових стрільців.

29 січня 1918 р. біля станції Крути відбувся бій, що став символом жертовності української молоді. Попри чисельну перевагу противника, оборонці кілька годин стримували наступ і зазнали значних втрат. Події під Крутами засвідчили патріотизм молоді та водночас слабкість організації регулярної армії. Загиблих було перепоховано 19 березня 1918 р. з державними почестями [25, с. 183].

У ніч з 8 на 9 лютого 1918 р. після артилерійського обстрілу частини Червоної армії зайняли Київ. Захоплення супроводжувалося масовими репресіями, арештами та стратами цивільного населення, що призвело до значних жертв. УЦР було оголошено поза законом, а її діячів – ворогами режиму. Водночас більшовицька влада в місті проіснувала недовго – лише кілька тижнів. Після втрати столиці УЦР та уряд евакуювалися спочатку до Житомира, а згодом, 19 лютого 1918 р., до Сарн на Волині. Паралельно в Бресті тривали мирні переговори між Радянською Росією та Центральними державами, а з 29 листопада 1917 р. до них як окрема сторона була допущена делегація УНР, що фактично змусило радянську сторону визнати її міжнародний статус. Німеччина й Австро-Угорщина погодилися вести переговори з Україною, розраховуючи використати її продовольчі ресурси [25, с. 185].

27 січня 1918 р. було укладено мирний договір між УНР і державами Четверного союзу, який передбачав міжнародне визнання української незалежності та військову допомогу у боротьбі з більшовиками. Натомість Україна зобов’язувалася постачати значні обсяги продовольства. 18 лютого 1918 р. німецькі війська разом з українськими підрозділами розпочали наступ проти радянських сил, а 3 березня 1918 р. Радянська Росія підписала мирний договір, визнавши суверенітет України. На початку березня більшовицькі частини залишили Київ, куди повернувся український уряд разом із німецькими військами. Упродовж березня 1918 р. австрійські війська зайняли значну

частину території України, і країна фактично опинилася під контролем іноземних армій [2, с. 173].

Повернення УЦР до Києва за підтримки австро-німецьких військ суттєво підірвало її політичний авторитет, оскільки суспільство дедалі більше сприймало владу як віддалену від народу. 10 лютого уряд УНР вперше офіційно пояснив появу іноземних військ, наголосивши, що їхнє залучення було спрямоване на припинення насильства та грабунків з боку більшовицьких загонів. У відозві зазначалося, що для підтримки українських військових формувань, які обороняли країну, прибували українські полонені, галицькі січові стрільці та німецькі війська. Підкреслювалося, що ці сили є союзниками, діють під керівництвом штабу УНР і не мають агресивних намірів щодо української держави [2, с. 160-161].

Подібну позицію висловив і голова Ради Народних Міністрів В. Голубович у виступі в УЦР, зазначивши, що німецькі війська надають добровільну допомогу, яка здійснюється за ініціативою українського уряду. Він підкреслив, що раніше вжитий термін «найманці» був некоректним, оскільки УНР не має суттєвих економічних чи політичних зобов'язань перед союзниками. Голубович також зауважив, що питання тривалості перебування іноземних сил і умов співпраці потребує окремого врегулювання, однак головною метою залишається забезпечення підтримки з боку Німеччини. Аналогічні оцінки висловлювали й інші представники уряду, формуючи єдину офіційну позицію щодо присутності іноземних військ [10, с. 243-244]. Таким чином, орган, який ще нещодавно очолював національно-демократичний рух і домігся проголошення незалежності, опинився в стані глибокої політичної кризи, що й визначило подальший розвиток подій навесні 1918 р.

Після трьох тижнів перебування на Волині Мала Рада 9 березня 1918 р. повернулася до Києва, де вже діяв уряд Ради Народних Міністрів. На завершальному етапі УЦР ухвалила низку законів – про землю, восьмигодинний робочий день, армію, державну символіку, громадянство та

валюту, а 29 квітня 1918 р. затвердила Конституцію УНР. Однак більшість цих рішень так і не була реалізована.

Залежність від іноземної військової підтримки змушувала Раду діяти обережно, особливо у виконанні зобов'язань щодо постачання продовольства. Водночас земельний закон, що передбачав соціалізацію землі, загострив соціальні конфлікти між селянством, заможними господарями та поміщиками. У суспільстві посилилися протести, зокрема вимоги скасування аграрних рішень. Нездатність УЦР стабілізувати ситуацію сприяла посиленню консервативних сил. П. Скоропадський за підтримки німецького командування отримав гарантії дотримання Брестського миру, що створило умови для перевороту. 29 квітня 1918 р., у день ухвалення Конституції, Центральна Рада фактично передала владу гетьману. Зміна влади відбулася без значного спротиву [1, с. 33-34].

## Висновки до розділу 2

Підсумовуючи, досліджений період діяльності УЦР і Ради Народних Міністрів показує, що проголошення незалежності України та соціально-політичні реформи здійснювалися в умовах надзвичайного зовнішнього та внутрішнього тиску. Незважаючи на прагнення до демократичного будівництва і встановлення справедливого соціального порядку, уряд не мав достатніх військових ресурсів для захисту республіки, що змусило звертатися за іноземною допомогою. Одночасно соціальні ініціативи, зокрема земельна реформа, викликали конфлікти всередині населення та активізували опозиційні сили. Падіння Києва під натиском більшовицьких військ і втручання німецько-австро-угорських військ продемонстрували обмеженість можливостей УЦР забезпечити стабільність держави. Водночас її діяльність мала визначальне значення для консолідації національної свідомості, закріплення ідеї державної самостійності та формування базових демократичних принципів української держави. Досвід цього періоду свідчить про те, що ефективне державотворення потребує не лише політичних ідей, а й організаційної, військової та соціальної підтримки для збереження здобутків незалежності.

# РОЗДІЛ 3.
# ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Вивчення державотворчих процесів в Україні у добу УЦР є важливою складовою шкільного курсу історії України, оскільки саме в цей період закладалися основи української державності та формувалися ключові політичні інститути. Події 1917–1918 рр., зокрема діяльність УЦР, ухвалення Універсалів, проголошення УНР, дають можливість учням краще зрозуміти процеси національного відродження та боротьби за державну незалежність.

З огляду на це, важливим завданням учителя є не лише передати учням фактичний матеріал, а й сформувати в них уміння аналізувати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки, висловлювати власну думку. Саме тому актуальним є використання різноманітних методів і форм навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу.

Під час вивчення теми Української революції учні мають опрацювати низку важливих аспектів, що дають змогу цілісно зрозуміти державотворчі процеси цього періоду. Зокрема, розглядаються події Російської революції 1917 р. як загальний історичний контекст, розвиток Української революції та утворення УНР. Важливе місце займає аналіз боротьби за українську державність, яка поєднувала національні та соціальні складові, що яскраво проявилося в діяльності УЦР та її політиці. Такий комплексний підхід сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про складність і багатовимірність державотворчих процесів 1917–1918 рр. [30, с. 33].

Методи навчання розглядаються як упорядкована сукупність способів взаємодії вчителя й учнів, спрямованих на досягнення освітніх, розвивальних і виховних результатів. Їх застосування забезпечує не лише засвоєння знань, а й

формування вмінь, навичок і розвиток особистості школярів. У контексті вивчення державотворчих процесів періоду УЦР правильний добір методів є особливо важливим, адже дає змогу учням глибше осмислити складні події 1917–1918 рр., зокрема становлення органів влади, ухвалення Універсалів та проголошення УНР.

У педагогічній науці існують різні підходи до класифікації методів навчання, які ґрунтуються на особливостях пізнавальної діяльності учнів, джерелах отримання знань і рівні їхньої самостійності. Залежно від цього за характером пізнавальної діяльності І. Лернер та М. Скаткін виокремлюють пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні, частково-пошукові та дослідницькі методи [23, с. 36]. Їх комплексне використання під час вивчення діяльності УЦР сприяє не лише засвоєнню фактичного матеріалу, а й розвитку в учнів умінь аналізувати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки та оцінювати значення цього періоду для українського державотворення

Одним із важливих завдань сучасного навчання історії є формування в учнів зацікавленості до пізнання, внутрішньої мотивації та здатності самостійно здобувати знання. Водночас учитель має гнучко добирати методи навчання, адже не на кожному етапі доцільно використовувати лише активні форми роботи. Зокрема, під час первинного ознайомлення з новим матеріалом ефективним є пояснювально-ілюстративний метод, який забезпечує цілісне та доступне сприйняття історичної інформації.

Суть цього методу полягає в тому, що учні отримують уже структуровані знання через різні канали сприйняття, а вчитель організовує їх осмислення за допомогою слова, наочності та додаткових матеріалів [27, с.32]. Під час вивчення державотворчих процесів доби УЦР це може реалізовуватися через розповідь учителя про перебіг подій Української революції, супроводжену демонстрацією портретів історичних діячів, карт бойових дій, схем політичного устрою чи хронологічних таблиць. Наприклад, пояснюючи причини наступу більшовицьких військ, учитель може поєднати усний виклад із картою воєнних дій, що допоможе учням краще зрозуміти напрямки наступу та стратегічне

значення окремих територій. Під час розгляду діяльності УЦР доцільно використати уривки з універсалів, які учні можуть прослухати або прочитати, а також ілюстрації засідань чи фотографії тогочасних подій. Ефективним є і створення на уроці опорних схем, наприклад, структури органів влади або причин і наслідків політичної кризи.

Крім того, можна застосовувати такі прийоми, як демонстрація відеофрагментів про події 1917–1918 рр., робота з історичними документами, складання коротких конспектів, коментоване читання текстів, пояснення термінів і понять. Навіть такі прості засоби, як замальовки на дошці, таблиці чи порівняльні характеристики, сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Отже, пояснювально-ілюстративний метод створює необхідну основу для подальшого більш глибокого та активного опрацювання теми, забезпечуючи учням розуміння ключових подій і явищ українського державотворення [41, с. 101].

Репродуктивний метод навчання орієнтований на відтворення та закріплення вже засвоєного матеріалу через виконання учнями типових завдань за зразком. Його доцільно використовувати після пояснення нової теми, коли необхідно систематизувати знання та сформувати практичні вміння. У процесі вивчення державотворчих процесів доби УЦР учні можуть, наприклад, складати детальний план теми «Етапи Української революції», відтворювати послідовність подій 1917–1918 рр., характеризувати діяльність окремих діячів за поданим алгоритмом або заповнювати таблиці «Причини – події – наслідки». Ефективними є також завдання на роботу з картою (позначення напрямків наступу більшовицьких військ, визначення ключових центрів подій), складання хронологічних схем, відтворення змісту універсалів УЦР, виконання тестових завдань чи історичних диктантів. Крім того, учні можуть переказувати матеріал за опорними схемами, відповідати на запитання за текстом підручника або працювати з готовими алгоритмами аналізу історичних подій. Такий підхід сприяє міцному засвоєнню фактологічної бази та формує навички роботи з історичною інформацією.

Порівняльно-узагальнювальний метод передбачає встановлення зв’язків між історичними явищами шляхом їх зіставлення та подальшого узагальнення. Він є особливо корисним для глибшого розуміння складних процесів і може застосовуватися як під час пояснення нового матеріалу, так і на етапі повторення. Наприклад, учні можуть порівнювати політику УЦР та більшовицького уряду щодо питання влади, аналізувати відмінності між I, II, III та IV Універсалами, або зіставляти українські події з революціями в країнах Центральної Європи. Додатково можна запропонувати порівняти ставлення різних соціальних груп (селян, робітників, військових) до політики УЦР, визначити спільні та відмінні риси державотворчих процесів в УНР і ЗУНР, або ж проаналізувати причини та наслідки різних політичних рішень. Узагальнення результатів такої роботи може здійснюватися у вигляді таблиць, схем, діаграм чи усних висновків, що сприяє розвитку аналітичного мислення учнів [27, с. 32].

Метод проблемного викладу передбачає подання навчального матеріалу через постановку проблемних питань і поступове розкриття їх змісту вчителем. У цьому випадку учні не просто сприймають інформацію, а залучаються до процесу мислення, спостерігаючи за логікою розв’язання історичної проблеми. Наприклад, учитель може поставити питання: чому УЦР, маючи широку законодавчу програму, не змогла ефективно реалізувати свої рішення? або чому значна частина селянства не підтримала її політику? У ході пояснення можна розглянути різні фактори: військову слабкість, соціальні суперечності, вплив зовнішніх сил, внутрішню політичну боротьбу. Іншими прикладами проблемних питань можуть бути: чи можна було уникнути воєнного конфлікту з більшовиками; наскільки обґрунтованим було проголошення автономії, а не незалежності на початковому етапі; або чи вплинули міжнародні обставини на долю української державності. Такий метод особливо ефективний у старших класах, оскільки він сприяє розвитку критичного мислення, уміння аналізувати різні точки зору та формувати власні аргументовані висновки [41, с. 102].

У педагогічній науці важливе місце посідає класифікація методів навчання за джерелами здобуття знань, яку запропонували О. Вагін та вдосконалив П. Гора. Її основою є уявлення про те, що учні сприймають інформацію через різні канали – слуховий, зоровий і практичну діяльність. Відповідно до цього виділяють три основні групи методів: словесні, наочні та практичні, кожна з яких має свої можливості у процесі вивчення теми УЦР та становлення УНР [23, с. 35].

Словесні методи виконують кілька важливих функцій. Передусім це інформаційна функція, що полягає у створенні в уяві учнів образної картини минулого – наприклад, опис подій наступу більшовицьких військ на Київ або діяльності УЦР в умовах політичної кризи. Не менш значущою є логічна функція: за допомогою інтонацій, акцентування ключових моментів, постановки запитань учитель підводить учнів до розуміння причинно-наслідкових зв’язків, зокрема між слабкістю збройних сил УНР і втратою контролю над територіями. Водночас слово вчителя виконує і виховну функцію, адже через оцінку історичних подій та діяльності діячів (наприклад, позиції Симона Петлюри чи Володимира Винниченка) формується ставлення учнів до проблем державності, відповідальності та громадянської позиції [27, с. 35].

Ефективність використання усного слова значною мірою залежить від різноманітності прийомів. Це може бути розповідь із елементами емоційного забарвлення (наприклад, опис проголошення Універсалів), проблемне пояснення (чому УЦР не змогла втримати владу), евристична бесіда із залученням учнів до обговорення, а також коментоване читання історичних документів. Доцільно використовувати прийом «живої історії», коли вчитель ніби «переносить» учнів у події 1917–1918 років, пропонуючи уявити себе учасниками засідання УЦР або очевидцями політичних змін у Києві.

Крім того, усне слово можна поєднувати з іншими методами для підвищення ефективності навчання. Наприклад, під час пояснення вчитель може супроводжувати розповідь роботою з картою (показ напрямків наступу

більшовицьких військ), аналізом уривків документів (Універсалів), або ставити запитання для коротких обговорень. Також ефективним є прийом «перерваної розповіді», коли вчитель зупиняється на ключовому моменті й пропонує учням спрогнозувати подальший розвиток подій. Це активізує увагу та сприяє глибшому осмисленню матеріалу [41, с. 104].

Наочні методи забезпечують сприйняття інформації через візуальні образи, що особливо важливо при вивченні складних історичних процесів. Під час розгляду теми УНР можна використовувати карти, які демонструють напрямки наступу більшовицьких військ, схеми державного устрою, портрети політичних діячів, фотодокументи того часу. Наприклад, робота з картою допомагає учням зрозуміти, з яких напрямків здійснювався наступ на Київ і чому оборона міста була ускладненою. Ілюстративний матеріал, як-от зображення будівлі УЦР або документів, сприяє формуванню більш конкретного уявлення про історичну реальність. Також можна використовувати порівняльні таблиці чи схеми для узагальнення інформації про універсали або етапи розвитку державності.

Практичні методи спрямовані на активну участь учнів у навчальному процесі та передбачають застосування знань у конкретних завданнях. У рамках теми УЦР це можуть бути вправи на встановлення хронологічної послідовності подій, складання схем «причини – події – наслідки», аналіз історичних ситуацій. Наприклад, учням можна запропонувати створити таблицю, де вони порівнюють зміст різних універсалів, або виконати завдання з визначення причин політичної кризи. Ефективними є також рольові вправи та дидактичні ігри: моделювання засідання УЦР, обговорення умов Брестського миру, або розробка учнями власних пропозицій щодо вирішення соціально-економічних проблем того часу. Окрім цього, учні можуть виконувати міні-дослідження, готувати короткі проєкти про діяльність окремих діячів чи аналізувати позиції різних політичних сил [23, с. 35].

Поряд із традиційними методами навчання, розглянутими вище, у сучасній практиці викладання історії все більшого поширення набувають і нетрадиційні підходи. Їх поява зумовлена потребою підвищення зацікавленості учнів,

розвитку їхньої пізнавальної активності та формування ключових компетентностей, передбачених сучасною освітою.

Традиційний урок історії зазвичай орієнтований на передачу знань і формування базових умінь, тоді як нестандартні форми навчання більше зосереджені на особистості учня, його інтересах, здібностях та індивідуальних освітніх потребах. Вони зберігають основні структурні елементи навчального процесу – ознайомлення з новим матеріалом, його осмислення, узагальнення та застосування, – однак реалізують їх у більш варіативних і творчих форматах. Це дозволяє зробити навчання більш гнучким і наближеним до сучасних освітніх вимог.

Сутність нетрадиційного навчання полягає в орієнтації на якісне засвоєння знань і розвиток мислення учнів. У центрі такого підходу перебуває не обсяг інформації, а здатність її розуміти, аналізувати та оцінювати. Під час вивчення державотворчих процесів доби УЦР це має особливе значення, адже учні стикаються зі складними історичними явищами, що потребують глибокого осмислення. Важливою особливістю такого навчання є активна взаємодія між учителем і учнями, а також між самими учнями. Навчальний процес набуває характеру співпраці, де кожен учасник залучений до обговорення та пошуку рішень [12, с. 31].

Сучасна методика викладання історії передбачає використання різноманітних нетрадиційних форм занять, які активізують навчальну діяльність учнів і роблять процес засвоєння знань більш змістовним та цікавим. Залежно від дидактичної мети можна виокремити кілька груп таких уроків. Так, під час вивчення нового матеріалу доцільно застосовувати уроки-подорожі або уроки-дослідження. Наприклад, вивчаючи події Української революції, учитель може організувати «віртуальну подорож» Києвом 1917 року, де учні «відвідують» засідання УЦР, знайомляться з діяльністю її провідників, аналізують історичні документи. У форматі дослідження школярі можуть самостійно опрацьовувати тексти Універсалів, визначати їх основні положення та робити висновки щодо їх значення.

На етапі формування умінь і навичок ефективними є практикуми та творчі завдання. Учні можуть складати історичні портрети діячів, створювати хронологічні таблиці, працювати з картами, моделювати схеми державного управління доби УЦР або готувати міні-проєкти, наприклад «Причини поразки української державності». Також корисними є завдання на аналіз джерел, написання коротких есе, створення інфографіки чи презентацій.

Для узагальнення та систематизації знань варто застосовувати семінари, дискусії, інтелектуальні ігри. Наприклад, можна провести урок у форматі «Що? Де? Коли?» або КВК на тему Української революції, організувати диспут щодо політики УЦР чи обговорення альтернативних шляхів розвитку подій. Учні можуть аргументовано доводити власну позицію, аналізувати різні точки зору та узагальнювати вивчений матеріал [22, с. 39-40].

Суттєву роль у сучасній методиці викладання історії відіграють інноваційні підходи до навчання. Їх використання пов’язане з прагненням зробити освітній процес більш ефективним, практично спрямованим і орієнтованим на активну участь учнів. У межах такого підходу акцент переноситься з простого засвоєння інформації на її осмислення, застосування та інтерпретацію.

Інноваційне навчання передбачає залучення учнів до моделювання різних життєвих і історичних ситуацій, використання рольових ігор, аналізу конкретних подій і колективного пошуку рішень. Наприклад, під час вивчення державотворчих процесів учні можуть відтворювати політичні дискусії, оцінювати альтернативні варіанти розвитку подій або працювати з історичними кейсами. Такий підхід дозволяє не лише краще зрозуміти матеріал, а й побачити його практичне значення.

Застосування інноваційних методів сприяє формуванню важливих компетентностей: уміння працювати в команді, критично мислити, аргументовано висловлювати власну думку та аналізувати інформацію. Крім того, вони допомагають формувати ціннісні орієнтири та відповідальне ставлення до навчання. Важливим результатом є також створення на уроці

атмосфери співпраці, у якій учні виступають не лише слухачами, а й активними учасниками освітнього процесу. Особливе значення в цьому контексті мають інтерактивні методи, які стимулюють творчу активність учнів, заохочують їх до пошуку нестандартних рішень і сприяють більш глибокому засвоєнню історичного матеріалу [12, с. 32]. Таким чином, інноваційні підходи є невід'ємною складовою ефективного викладання історії в умовах сучасної школи.

Інноваційні методи навчання історії дозволяють зробити процес оволодіння знаннями більш активним і практично орієнтованим. Серед них важливе місце займають імітаційні ігри, які відтворюють конкретні історичні події або соціальні процеси, дозволяючи учням на практиці відчути динаміку ситуацій і швидко приймати рішення. Наприклад, під час вивчення державотворчих процесів доби УЦР учні можуть моделювати переговори делегацій у Бересті або розігрувати ситуацію формування українських добровольчих загонів у січні 1918 року. Рольові ігри дають змогу учням прожити конкретну історичну ситуацію з точки зору різних соціальних груп, розвиваючи критичне мислення, уміння аналізувати альтернативні варіанти дій і співпереживати учасникам подій [39]. Метод «Мікрофон» дозволяє кожному швидко та лаконічно висловлювати власну думку чи оцінку, наприклад, під час обговорення значення ІІІ Універсалу для різних верств населення. Використання методу «Навчаючи – вчуся» стимулює взаємне навчання, коли учні пояснюють однокласникам певні аспекти історичних подій, що сприяє закріпленню знань. Робота в малих групах розвиває комунікативні навички, уміння домовлятися і спільно вирішувати завдання, наприклад, під час підготовки презентацій про ключові законодавчі акти УЦР або економічні та соціальні проблеми того часу. Методи «Коло ідей», «Мозковий штурм» та «Займи позицію» стимулюють учнів до аналізу суперечливих питань і різних точок зору, дозволяючи обговорювати, наприклад, реакцію селян на земельний закон або ставлення політичних сил до радянської агресії [35]. Додатково можна застосовувати історичні дебати, ділові ігри на кшталт моделювання

засідань УЦР чи роботи українських дипломатичних місій, а також квестові завдання, де учні досліджують факти, збирають документи і формують власні висновки. Такі методи не тільки підвищують інтерес до навчання, але й формують практичні навички аналізу, співпраці та критичного мислення [28, с. 34].

Залучення учнів до різних форм активної діяльності – рольових ігор, аналізу історичних джерел, дискусій та дослідницьких завдань – допомагає школярам глибше зрозуміти процеси, пов’язані з діяльністю УЦР. Такі методи дають можливість усвідомити взаємозв’язок минулого й сьогодення, формують історичну свідомість та почуття належності до українського народу, підкреслюють значення свободи, державності та національної гідності. Водночас учні отримують приклади відповідальності, патріотизму та боротьби за права людини, що сприяє формуванню власної громадянської позиції.

Акцент на інтерактивних та інноваційних підходах у навчанні сприяє розвитку критичного мислення та уміння аналізувати події минулого. У контексті сучасної освіти, зокрема Концепції Нової української школи, такі методи стають не просто додатковим інструментом, а важливим засобом, що відповідає викликам часу і потребам учнів [39].

Важливе місце серед методів навчання історії посідає дискусія, яка дає змогу організувати навчальний процес як активний обмін думками між учнями. Її сутність полягає у зіставленні різних точок зору, аргументованому обговоренні проблемних питань і спільному пошуку істини. Для того щоб дискусія була результативною, необхідною умовою є попередня підготовка учнів: ознайомлення з історичним матеріалом, опрацювання джерел, формулювання власної позиції. Учитель заздалегідь визначає коло проблемних питань таким чином, щоб вони стимулювали виникнення різних, інколи протилежних суджень [12, с. 48].

У контексті вивчення діяльності УЦР дискусію доцільно організувати навколо суперечливих історичних рішень і подій. Наприклад, учням можна запропонувати обговорити питання: «Чи був Другий Універсал компромісом чи

політичною помилкою?», «Чи могла Центральна Рада уникнути конфлікту з більшовиками?», «Наскільки ефективною була соціально-економічна політика, проголошена Третім Універсалом?». У процесі такого обговорення школярі не лише відтворюють факти, а й навчаються аналізувати причини й наслідки історичних подій, аргументувати власну думку, спираючись на конкретні історичні приклади.

Важливо також навчити учнів культури ведення дискусії. Вона повинна бути спрямована не на суперечку заради перемоги, а на спільне розв'язання проблеми. Учасники мають дотримуватися правил: поважати думку інших, не переходити на особистості, чітко й лаконічно висловлюватися, аргументувати свої твердження фактами. Наприклад, під час обговорення причин падіння УЦР учні можуть висловлювати різні погляди – від критики її військової політики до виправдання складних історичних умов – але кожна позиція повинна бути обґрунтована [29, с. 289-290].

Близьким до дискусії є метод диспуту, який передбачає глибше й більш структуроване обговорення спірних питань. Його доцільно застосовувати під час узагальнення теми про державотворчі процеси періоду УНР. Наприклад, можна організувати диспут на тему: «Українська Центральна Рада: крок до державності чи втрачені можливості?». У межах такого заняття учні розподіляються на групи, що представляють різні позиції, готують аргументи, звертаються до універсалів, політичних рішень, діяльності лідерів. Це сприяє глибшому розумінню історичних процесів і формує навички аналітичного мислення.

Роль учителя в організації таких форм роботи є надзвичайно важливою. Він виступає не лише як модератор, а й як координатор, який спрямовує обговорення, допомагає учням не відхилятися від теми, за потреби уточнює факти, підсумовує висловлені думки. Наприклад, після дискусії щодо причин поразки УЦР вчитель може узагальнити ключові аргументи, звернувши увагу на комплексність причин – від внутрішніх політичних суперечностей до зовнішнього воєнного тиску [27, с. 45].

Таким чином, використання дискусії та диспуту під час вивчення державотворчих процесів доби УЦР дозволяє перетворити урок історії на простір активного мислення, де учні не лише засвоюють знання, а й формують власне ставлення до історичних подій, навчаються аналізувати, порівнювати та робити обґрунтовані висновки.

Міжпредметні зв'язки є ще одним важливим складником сучасної методики викладання історії, оскільки дають змогу розглядати історичні події не ізольовано, а в ширшому освітньому контексті. У процесі вивчення державотворчих процесів доби УЦР така інтеграція сприяє глибшому осмисленню матеріалу, формуванню цілісного уявлення про події та підвищенню пізнавального інтересу учнів. Найбільш доцільним є поєднання історії з географією, українською літературою та іноземною мовою.

Інтеграція історії з географією дозволяє учням краще зрозуміти територіальні та просторові аспекти формування УНР. Наприклад, під час вивчення Третього Універсалу учні можуть працювати з історичними картами, визначаючи межі УНР, аналізувати, які губернії входили до її складу, а які залишалися поза її межами. Доцільно також розглядати напрямки наступу більшовицьких військ на Київ, порівнювати стратегічне значення окремих регіонів (Донбас, Харків, Бахмач), виконувати завдання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічним положенням і перебігом воєнних подій. Як варіант, учні можуть самостійно створювати схематичні карти бойових дій або працювати з контурними картами, позначаючи ключові центри революційних подій [22, с. 94].

Поєднання історії з українською літературою відкриває можливості для глибшого розуміння ідейної атмосфери періоду. Учні можуть аналізувати тексти універсалів, політичні звернення, публіцистику діячів УЦР не лише як історичні джерела, а й як тексти, що мають певні мовні, стилістичні та риторичні особливості. Наприклад, доцільно запропонувати учням порівняти зміст і тональність Першого та Третього Універсалів, визначити, як змінюється риторика залежно від політичної ситуації. Також можна організувати творче

завдання: написання короткого есе або уявного звернення від імені діяча УЦР, що дозволяє учням краще відчути дух епохи та зрозуміти мотивацію історичних постатей.

Використання міжпредметних зв'язків можна урізноманітнити й за рахунок практичних та творчих завдань. Наприклад, учні можуть створювати інтегровані проєкти: «Політична карта УНР і її зміни», «Інформаційний бюлетень про події Української революції», «УНР у міжнародному контексті». Також доцільно проводити міні-дослідження, під час яких школярі аналізують вплив географічних, культурних і міжнародних чинників на розвиток української державності [12, с. 50-51].

У сучасній методиці викладання історії дедалі більшого значення набувають інноваційні підходи, що базуються на активній участі учнів у навчальному процесі. До таких підходів належать проєктна діяльність, навчання у співпраці та різноманітні креативні форми роботи, пов'язані з використанням цифрових технологій. Їх застосування дозволяє відійти від пасивного засвоєння інформації й сприяє формуванню в учнів уміння самостійно здобувати знання, аналізувати історичні події та робити обґрунтовані висновки.

Одним із найбільш результативних є метод проєктів, який передбачає організацію навчання через виконання комплексних завдань із поступовим ускладненням. У процесі такої діяльності учні не лише опрацьовують матеріал, а й вчаться планувати свою роботу, розподіляти обов'язки та презентувати результати. Під час вивчення теми УЦР доцільно запропонувати учням створити проєкти, присвячені ключовим подіям і процесам: наприклад, «Еволюція універсалів Центральної Ради», «Причини та наслідки проголошення Української Народної Республіки», «Воєнно-політична ситуація в Україні наприкінці 1917 – на початку 1918 року». Учні можуть оформлювати результати у вигляді презентацій, інформаційних стендів, відеороликів або інтерактивних стрічок часу. Також ефективним є створення міні-досліджень, де

школярі аналізують документи, визначають позиції різних політичних сил і роблять власні висновки.

Не менш важливим є навчання у співпраці, яке передбачає організацію роботи в малих групах. Такий підхід дозволяє залучити кожного учня до активної діяльності та розвиває навички комунікації й взаємодії. Наприклад, під час аналізу діяльності УЦР учнів можна об'єднати в групи, кожна з яких досліджує окремий аспект: політичні рішення, соціально-економічні перетворення, військову політику або міжнародні відносини УНР. Після виконання завдань учні презентують результати, обговорюють їх і формують узагальнену картину подій. Іншим варіантом є «ротація груп», коли учні переходять від одного завдання до іншого, поступово доповнюючи відповіді своїх однокласників. Також можна організувати спільний аналіз текстів універсалів або складання узагальнювальних таблиць і схем.

Креативні методи навчання пов'язані з активним використанням сучасних технологій і спрямовані на розвиток творчого мислення. У межах теми УНР учні можуть створювати інтерактивні карти бойових дій, цифрові хронології подій, інфографіку щодо діяльності УЦР. Доцільно залучати їх до роботи з онлайн-ресурсами: електронними архівами, історичними документами, відеоматеріалами. Наприклад, учні можуть підготувати відеоновину про проголошення Третього Універсалу, записати подкаст від імені учасника подій або створити віртуальну «стрічку новин» 1917–1918 років. Цікавим є також завдання змоделювати пресконференцію діячів Центральної Ради або підготувати інтерв'ю з історичною постаттю, спираючись на фактичний матеріал [27, с. 54].

У сучасній методиці викладання історії все більшої актуальності набуває використання кейс-методу, або методу аналізу конкретних ситуацій. Хоча інколи ці поняття ототожнюють, варто зазначити, що розгляд окремих ситуацій є лише складовою ширшої технології кейс-стаді. Сутність цього підходу полягає в тому, що навчальний матеріал подається через проблемні завдання,

які базуються на реальних історичних подіях, а їх опрацювання передбачає активну самостійну діяльність учнів.

У процесі вивчення державотворчих процесів доби УЦР кейс-метод відкриває широкі можливості для поглиблення знань і формування аналітичних умінь [32]. Наприклад, учням можна запропонувати змоделювати ситуацію, що склалася наприкінці 1917 – на початку 1918 року, коли більшовицькі війська розпочали наступ на Україну. Школярі аналізують наявні ресурси УНР, політичні суперечності всередині УЦР та пропонують власні варіанти дій уряду в цих умовах. Інший кейс може стосуватися ухвалення ІІІ або ІV Універсалу: учні досліджують зміст документів, визначають їх сильні й слабкі сторони, а також обговорюють, чи могли альтернативні рішення змінити подальший розвиток подій.

Доцільно також використовувати кейси, пов’язані з внутрішньою політикою УЦР. Наприклад, можна запропонувати ситуацію, у якій учні мають оцінити наслідки земельної реформи та її вплив на різні соціальні групи населення – селян, поміщиків, заможних господарів. Іншим варіантом є аналіз причин політичної кризи та падіння УЦР: учні працюють із фактичним матеріалом, визначають ключові проблеми (відсутність сильної армії, політична роздробленість, залежність від зовнішніх сил) і формулюють власні висновки щодо можливих шляхів стабілізації ситуації.

Ефективними є й кейси, що передбачають рольове занурення [11, с.93]. Наприклад, частина учнів може виступати в ролі членів Центральної Ради, інші – представників селянства або військових, і спільно обговорювати питання: чи варто було укладати Берестейський мир, як реагувати на соціальне невдоволення або якою має бути модель державного устрою. Такі завдання допомагають краще зрозуміти складність історичного вибору та багатоваріантність розвитку подій.

## Висновок до розділу 3

Отже, проведений аналіз методики викладання державотворчих процесів доби УЦР в закладах загальної середньої освіти дає змогу зробити висновок

про її багатокомпонентний і комплексний характер. Дана тема є досить складною для сприйняття учнями, оскільки поєднує значну кількість подій, політичних рішень і суперечностей, тому вимагає від учителя ретельно продуманої організації навчального процесу та доцільного добору методів навчання.

У ході дослідження було встановлено, що найбільш ефективним є поєднання традиційних і сучасних підходів до навчання. Словесні, наочні та практичні методи забезпечують базове засвоєння знань, формування уявлень про події Української революції, діяльність УЦР, зміст універсалів та причини політичних змін. Водночас інноваційні та інтерактивні методи – такі як кейс-метод, рольові та імітаційні ігри, дискусії, проєктна діяльність, робота в групах – значно підвищують ефективність навчання, оскільки активізують пізнавальну діяльність учнів і сприяють глибшому осмисленню матеріалу.

Особливу увагу варто звернути на те, що саме активні методи навчання дозволяють відтворити складність історичних процесів і поставити учнів у ситуацію вибору, подібну до тієї, в якій перебували діячі УЦР. Це сприяє формуванню вміння аналізувати історичні події, оцінювати альтернативні варіанти розвитку подій, аргументовано висловлювати власну позицію. Крім того, використання таких методів позитивно впливає на розвиток критичного мислення, комунікативних навичок і здатності працювати в колективі.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ефективне викладання даної теми передбачає не лише передачу знань, а й формування в учнів цілісного історичного мислення, громадянської свідомості та розуміння значення державотворчих процесів. Саме завдяки використанню різноманітних методів і форм навчання вчитель має можливість зробити уроки історії не лише пізнавальними, а й змістовно значущими для формування особистості учня.

# ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було комплексно розглянуто процес становлення, розвитку та діяльності УЦР у контексті Української революції 1917 р., а також визначено її роль у формуванні української державності. Отримані результати дозволяють зробити узагальнюючі висновки відповідно до поставлених у роботі завдань та окреслити значення досліджуваної проблематики як для історичної науки, так і для методики викладання історії України.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що Українська революція 1917 р. та діяльність УЦР є достатньо вивченими в українській та зарубіжній історіографії, однак залишаються дискусійними щодо оцінки її політичної ефективності та державницьких результатів. У науковій літературі простежуються різні підходи: одні дослідники розглядають УЦР як перший український парламент і важливий крок до відновлення державності, інші – акцентують на її політичній нерішучості та залежності від зовнішніх чинників. Важливим джерельним підґрунтям дослідження стали нормативно-правові акти УЦР (Універсали, закони, постанови), документи Генерального секретаріату, матеріали тогочасної преси, а також мемуарна література учасників подій. Це дало змогу проаналізувати події як у офіційно-державному, так і в суб’єктивно-особистісному вимірі.

Розкриття передумов та причин Української революції 1917 р. дозволило дійти висновку, що вона не була випадковим явищем, а стала закономірним результатом глибокої кризи Російської імперії та тривалих процесів українського національного відродження. Серед ключових чинників слід виділити поразки Росії у Першій світовій війні, економічну дестабілізацію, соціальну напруженість у суспільстві, а також посилення національної свідомості українців. Важливу роль відіграло формування політичних сил, здатних артикулювати вимоги автономії та державності. Саме сукупність цих

факторів створила умови для виникнення революційної ситуації та активізації українського державотворчого руху.

У ході дослідження основних етапів діяльності УЦР встановлено, що її розвиток проходив кілька послідовних стадій. Початковий етап (березень – квітень 1917 р.) характеризувався формуванням Ради як координаційного центру українського руху без чітко визначених владних повноважень. Наступний етап (травень – червень 1917 р.) був пов'язаний із розширенням соціальної бази УЦР, зростанням її авторитету та переходом до політичних вимог автономії. У період літа – осені 1917 р. відбувалося інституційне оформлення української влади через проголошення Універсалів та створення Генерального секретаріату, що свідчило про поступову трансформацію УЦР у державний центр. Завершальний етап (кінець 1917 – квітень 1918 р.) визначався проголошенням УНР, спробами реалізації державницьких реформ та боротьбою за збереження незалежності в умовах війни та зовнішнього тиску.

Аналіз процесу проголошення УНР та її державотворчої діяльності засвідчив, що Третій і Четвертий Універсали стали ключовими етапами українського державотворення. Третій Універсал закріпив створення Української Народної Республіки у складі федеративної Росії, а Четвертий – проголосив повну державну незалежність України. УЦР намагалася реалізувати масштабні соціально-економічні та політичні реформи, зокрема у сфері земельних відносин, трудового законодавства, формування армії та державного управління. Водночас практична реалізація цих рішень була значною мірою ускладнена війною, відсутністю ефективного адміністративного апарату, внутрішньополітичною нестабільністю та зовнішнім втручанням. Незважаючи на це, діяльність УЦР заклала основи української державності та стала важливим етапом формування національних політичних інститутів.

Окремо було проаналізовано традиційні та інноваційні методи викладання теми Української революції 1917 р. в закладах загальної середньої освіти. Доведено, що традиційні методи навчання забезпечують базове засвоєння матеріалу, однак не завжди сприяють розвитку критичного мислення та

активної пізнавальної діяльності учнів. Натомість використання інтерактивних технологій, проблемного навчання, роботи з історичними джерелами, проєктної діяльності та мультимедійних засобів значно підвищує ефективність освітнього процесу. Такі підходи дозволяють учням глибше усвідомлювати складність історичних процесів, формувати власну позицію та розвивати дослідницькі компетентності.

Обґрунтування ефективності інтерактивних технологій навчання засвідчило, що вони є важливим інструментом у сучасній шкільній історичній освіті. Їх застосування сприяє активізації навчальної діяльності учнів, формуванню навичок аналізу історичних подій, розвитку комунікативних здібностей та вмінню працювати в команді. Особливо ефективними такі технології є під час вивчення складних державотворчих процесів, оскільки дозволяють поєднати теоретичні знання з практичним осмисленням історичних явищ.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що Українська Центральна Рада відіграла визначальну роль у процесі становлення української державності, незважаючи на складні внутрішні та зовнішні умови. Її діяльність стала важливим історичним досвідом державотворення, який має значну наукову та освітню цінність. Отримані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, а також у практиці викладання історії України, зокрема при впровадженні сучасних інтерактивних методик навчання.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

## Джерела

1. Українська Центральна Рада : док. і матеріали : у 2 т. / за заг. ред. В. А. Смолія. Київ : Наук. думка, 1996. Т. 1. 590 с.

2. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Т. 2 / упоряд.: В. Ф. Верстюк (кер.), О. Д. Бойко та ін. Київ, 1997. 422 с.

3. Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 року : док. і матеріали / упоряд.: В. Верстюк (кер.) та ін. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. 1024 с.

## Література

4. Андрусишин Б. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР) : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 176 с.

5. Білик. А.Р. Методика роботи з історичними джерелами як засіб формування критичного мислення учнів. Наукові праці студентів історичного факультету *Кам'янець-Подільського Національного Університету імені Івана Огієнка.* Кам'янець-Подільський, 2026. Вип. 23. Ч. 1. С. 9-12

6. Білян П. Я. Історіографія української революції 1917 – початку 1918 рр. : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.06. Львів, 2001. 18 с.

7. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 686 с.

8. Варгатюк С. В. Переговори дипломатичних представників Директорії УНР з командуванням франко-грецького десанту на півдні України. *Гілея* : наук. вісник. 2017. Вип. 126. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_126_10 (дата звернення: 31.03.2026).

9. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр. : у 2 т. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. Т. 1. 523 с.

10. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1997. 345 с.

11. Гевко О., Макогончук Н. Інноваційні методи викладання історії України у вищих навчальних закладах в контексті дистанційної освіти.

*Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Нац. акад. Держ. прикордонної служби України серія «Педагогічні науки». 2022. № 1(28). С. 85–98.

12. Горохівський П. І. Методика викладання історії : курс лекцій для студентів денної та заочної форм навчання. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 294 с.

13. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.

14. Гуцалюк І. О. Державотворчі процеси періоду Української революції 1917–1921 років у сучасній вітчизняній історіографії. *Історична наука на початку XXI ст.: проблеми, минуле, сучасність, перспективи* : матеріали III та IV Міжнар. конф. молод. науковців (м. Херсон, 25–26 берез. 2009 р.). Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2009. С. 145–149.

15. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. Подільські містечка в добу Української революції 1917-1920 рр. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. 320 с.

16. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність : історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Київ : ТОВ «Олан», 2003. 607 с.

17. Кедровський В. 1917 рік : спогади члена Генерального Військового Комітету і товариша Секретаря військових справ у часи Центральної Ради. 1967. 124 с.

18. Коваль Р. За волю і честь : невигадані історії і вояцькі біографії. Київ: Діокор, 2005. 91 с.

19. Комарніцький О. Б. Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917-1920 рр.: монограф. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 312 с.

20. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920 : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 205 с.

21. Кульчицький С. В. Центральна Рада. Утворення УНР // Український історичний журнал. 1992. № 5. С. 71–88. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1992_5_71 (дата звернення: 31.03.2026).

22. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії : практикум для вчителя. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 112 с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство» ; вип. 6 (42)).

23. Маринченко Г. М. Методика викладання історії у ЗЗСО : матеріали для організації самостійної роботи під час дистанційного та змішаного навчання : навч.-метод. посіб. Миколаїв. 2022. 209 с.

24. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Укр. письменник, 1993. 486 с.

25. Новітня історія України (1900–2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко та ін. Київ : Вища шк., 2000. 663 с.

26. Осташко Т. С. Український національно-освітній рух у 1917 р. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія.* Київ : Видавн. центр КДЛУ, 1999. Вип. 3.

27. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі : навч.-метод. рекомендації до вивчення дисципліни та проходження педагогічної практики студентами. Київ : ТОВ «Видавництво “Юетон”», 2020. 125 с.

28. Погодіна О. Ю. Інноваційні методи викладання історії. *Роль інновацій в трансформації образу сучасної науки* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 груд. 2022 р.) / Ін-т інноваційної освіти. Київ–Запоріжжя : АА Тандем, 2022. С. 32-35.

29. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.

30. Радчук І. В. Методика викладання теми «Українська революція 1917–1921 рр.» на уроках історії. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Івано-Франківськ, 2024. Вип. 108. С. 31–36.

31. Реєнт О. П. Більшовики і українська революція 1917–1920 рр. : спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів. Київ, 1994.

32. Рибачук-Ярова Т. В. Історія виникнення кейс-методу та його сутність. *Матеріали наукових праць* : зб. наук. пр. Київ, 2022. С. 56–60.

33. Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. С. 29–65.

34. Симоненко Р. Г. Нариси історії виконавчої влади в Україні. 1917 – квітень 1918 р. Київ, 2000.

35. Симончук Д. І. Сучасні технології викладання історії та їх практична реалізація. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 19 трав. 2023 р.). Рівне, 2023. С. 170-173.

36. Солдатенко В. Ф. Українська революція 1917–1920. *Українська дипломатична енциклопедія* : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 2. С. 812.

37. Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. Київ : НБУВ, 2018. 817 с.

38. Хміль І. В. На шляху відродження української державності : Український національний конгрес-з'їзд, 6–8 квітня 1917 р. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1994. 62 с.

39. Худенко С. А. Використання інтерактивних методів навчання під час викладання історії. *Інформатика, інформаційні системи та технології : зб. наук. праць* (Матеріали конференції). С. 320. URL: https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/fmfit/naukova_diyalnist/konferenc/iist-2025_zbirka_tez.pdf

40. Щусь О. Й. Всеукраїнські військові з'їзди. *Всеукраїнські військові з'їзди* : зб. наук. пр. 1992. Вип. 7. С. 1–86.

41. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії : навч.-метод. посіб. Харків : Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.